

Uitvoerend werk

De koppeling tussen de fysieke en sociale opgave bij stedelijke vernieuwing

Eindrapport

Auteurs:

Ton van der Pennen

Suzanne Davis

Annemarie Ruijsbroek

Met bijdragen van :

Gerben Helleman (KEI-kenniscentrum stedelijke vernieuwing)

Piet Jonkman (Gemeente Amersfoort)

Thomas Schillemans, Stijn Verbagen, Talja Blokland (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling)

Alfons Simon (Gemeente Hilversum)

Chris Veldhuysen & Rein Schilait (Forum)

Mark Verhijde (Gemeente Enschede)

Oktober 2006

Onderzoeksinstituut OTB

Technische Universiteit Delft

Jaffalaan 9, 2628 BX Delft

Tel. (015) 278 30 05

Fax (015) 278 44 22

E-mail mailbox@otb.tudelft.nl

<http://www.otb.tudelft.nl>

© Copyright 2006 by Onderzoeksinstituut OTB

No part of this report may be reproduced in any form by print, photo print, micro-film or any other means, without written permission from the copyright holder.

Intermezzo 2: Vernieuwing van het openbaar domein

Ontmoeting door familiale en gedeelde belangen.

Thomas Schillemans, Stijn Verbagen, Talja Blokland (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling).

“Iedereen kende vroeger iedereen”, klinkt tegenwoordig soms de verzuchting. Met een mengeling van nostalgie, waardering en verlangen, roept men herinneringen op aan buurten en wijken waarin iedereen ‘familiair’ was met elkaar. Deze frase ademt een sfeer van intimiteit en persoonlijke betrokkenheid uit, die er in werkelijkheid meestal niet was. Want ‘kennen’ betekende niet ‘bevriend zijn met’, maar vooral ‘kennis hebben over’ of ‘bekend zijn met ‘elkaar’. Men wist wie de ander was, of meende dat in ieder geval te weten, en beschikte daarbij over informatie over zijn of haar aardigheden, eigenaardigheden en eventuele onaangenaamheden. Omdat zij bekend waren met elkaar, wisten zij wie ze konden vertrouwen, en op wie ze eventueel een beroep konden doen; maar ze wisten tegelijkertijd wie ze niet konden vertrouwen en dus maar beter konden mijden. De situatie in hedendaagse grote steden is anders. Sociale verbanden liggen minder vast. De hedendaagse buurtbewoners beschikken vaak niet meer over de informatie om te weten of ze de ander kunnen vertrouwen (trust) of juist moeten wantrouwen (distrust). Het is een onzekere situatie die de vooraanstaande socioloog Sztompka (1999) pakkend als een situatie van *mistrust* heeft aangeduid. Burgers kunnen elkaar simpelweg niet goed plaatsen, al helemaal niet in stads gedeeltes die als hotelstraten bekend staan. De kans is groot dat zij zich daarom voor de zekerheid afzijdig houden.⁶⁷

Een inventarisatie van projecten

De laatste jaren is in grote en middelgrote steden tal van initiatieven ontstaan die publieke anonimiteit trachten te doorbreken. Vaak concentreren deze initiatieven zich op de (groeïende) afstand tussen allochtonen en autochtonen. Recent hebben Snel en Boonstra (2005) een inventarisatie gemaakt van dergelijke initiatieven in vier steden (Amsterdam, Dordrecht, Rotterdam en Zaanstad) om interetnische contacten te bevorderen.⁶⁸ De onderzoekers ordenen hun bevindingen op een bindingsladder met vier treden.

Op de eerste en laagste trede van de ladder worden ontmoetingen georganiseerd met een lage intensiteit en korte duurzaamheid. Met het klimmen van de treden nemen de intensiteit en duurzaamheid van de gearrangeerde ontmoetingen toe. Op de eerste trede is het elkaar ontmoeten een doel op zich. Het gaat hier om initiatieven en beleidsprojecten die beogen groepsoverstijgende ontmoetingen en contacten tot stand te brengen. Denk aan het Opzoomeren in Rotterdam, het digitaal trapveldje in de Amsterdamse buurt Overtoomse Veld, ‘Thuis op Straat’ in Dordrecht of het project ‘Nieuwe bureu’ in Zaanstad zuid-oost.

Bij de tweede trede van de bindingsladder, ‘Elkaar leren kennen’ genoemd, gaat het om initiatieven en beleidsprojecten die expliciet zijn gericht op het bevorderen van wederzijds begrip en respect tussen (groepen) burgers. Bekend in dit verband is het

⁶⁷ Sztompka, P.A. (1999). *Trust. A sociological theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁸ Snel, E., N. Boonstra (2005). *De waarde van interetnisch contact. Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen*. Enschede/Utrecht: Universiteit Twente/Verwey-Jonker Instituut.

Rotterdamse Islam-debat van 2005, maar ook in andere steden worden dergelijke debatten georganiseerd, zoals de 'Dialoog in Zaanstad' of de jaarlijkse 'dag van de dialoog' in Amsterdam. Ook particuliere organisaties zoals de Cleo-Patria vrouwenhuizen in Rotterdam, het Christelijke ontmoetingscentrum De buitenwacht in Dordrecht en de Sultan Ahmet Moskee in Zaandam organiseren ontmoetingen op deze trede van de ladder.

Bij de derde trede van de bindingsladder gaat het om initiatieven en beleidsprojecten waarbij bewoners van verschillende groepen afspraken maken over de buurt. Het gaat dan bijvoorbeeld over de (gewenste) omgangsvormen in de buurt, in de openbare ruimte of op school. Het programma 'Mensen maken de stad' in Rotterdam is de enige uitwerking die Snel en Boonstra in de vier onderzochte steden tegenkwamen.

Bij de vierde en hoogste trede van de ladder gaat het om initiatieven en beleidsprojecten die wederzijdse hulprelaties tussen kansrijken en kansarmen proberen te realiseren. Te denken valt aan mentorprojecten waarin leden van middengroepen kansarme allochtone jongeren proberen vooruit te helpen. Zo is er het ABC-project in Amsterdam. Dat is een buurvrouwencontact waarin nieuwkomers de taal leren van gevestigde vrouwen (autochtoon of allochtoon). Een ander voorbeeld is het makkerproject in Rotterdam. Hier treden 'makers', tweede- tot vierdejaars studenten, op als rolmodellen voor en begeleiders van kinderen uit minderheden. Toch is er eigenlijk in geen van deze voorbeelden sprake van wederzijdse hulp. Er is eerder sprake van (eenzijdige) hulpverleningsrelaties.

Interetnische verbindingen

De inventarisatie van Snel en Boonstra geeft een goed beeld van de mogelijkheden die er zijn om op lokaal niveau interetnische verbindingen te bevorderen. Tegelijkertijd brengt deze inventarisatie ook de begrenzingen van dergelijke initiatieven in kaart. Slechts sporadisch ontstaan er namelijk duurzame interetnische contacten. Bovendien blijkt het heel moeilijk te zijn om autochtone Nederlanders voor deelname aan ontmoetingsprojecten te motiveren. De (lokale) overheid, welzijnswerkers en overige initiatiefnemers hopen over het algemeen dat de ontmoeting die zij (eenmalig) hebben georganiseerd, duurzame effecten zullen hebben op de sociale netwerken van de deelnemers. De cijfers wijzen echter anders uit. Met name autochtonen, Turken en Marokkanen blijken de laatste jaren minder informele contacten met andere etnische groepen te zijn gaan onderhouden. Dit komt vooral door de huwelijksmigratie en de etnische segregatie op de woningmarkt. Met name de 'kleine' interetnische contacten worden negatief beïnvloed door segregatie: allochtone bewoners van concentratiewijken hebben minder vaak 'lichte vormen' van contact met autochtonen dan bewoners van gemengde wijken. Toch zijn er ook in gemengde wijken maar weinig interetnische contacten, laat staan dat die contacten duurzaam zouden zijn. Onderzoeksgegevens wijzen uit dat in de multiculturele stedelijke omgeving duurzame interetnische relaties eerder uitzondering dan regel zijn.

Perspectiefwisseling: niet langer met de ruggen naar elkaar

De vraag is nu hoe ontmoetingsprojecten nu effectiever kunnen worden. Veruit de meeste projecten worden georganiseerd op de minst intensieve en minst duurzame trede van de bindingsladder. Dat is niet zonder reden. Het is immers al moeilijk genoeg om mensen te 'vinden' in achterstandswijken. Verondersteld wordt vaak dat ontmoeting leidt tot meer begrip voor en erkenning van de ander. Maar dat hoeft zeker niet. Onderzoek laat zien dat mensen die met elkaar in contact treden gemakkelijk een bevestiging kunnen vinden van bestaande wij-zij opvattingen. Om die te kunnen doorbreken, en om mensen de kennis bij te brengen waarmee ze elkaar kunnen leren ver- of wantrouwen, is simpelweg een grotere duurzaamheid nodig. In de

tweede plaats valt op dat veel initiatieven worden georganiseerd rondom etnische verschillen. Welke aantrekkelijke aspecten dergelijke projecten ook kunnen hebben, het risico dat er in schuilt is de reïficatie van etniciteit. Etniciteit wordt dan gelijkgesteld aan een gegeven cultuur, met tot gevolg dat de scheidslijnen tussen culturen eerder scherper worden getrokken dan overbrugd. Voor het bevorderen van (beklijvend) interetnisch contact kunnen publieke instanties zich ons inziens daarom beter richten op het op andere dan etnische gronden activeren van allochtonen en autochtonen. Burgers kunnen volgens ons het beste worden geactiveerd op basis van gemeenschappelijke belangen en etniciteitoverstijgende interesses. In de derde plaats valt op dat veel activiteiten worden georganiseerd op buurt- of wijkniveau. Deze focus veronderstelt dat het sociale leven van burgers buurtgebonden is. Dat klopt echter maar ten dele, want het buurtgebruik van bewoners verschilt aanzienlijk. Gemengde wijken leiden bepaald niet vanzelfsprekend tot gemengde sociale netwerken. Wel kunnen bewoners van stabiele, veilige en gemengde wijken, door herhaalde ontmoetingen, de wederzijdse kennis opdoen waarmee zij elkaar kunnen leren vertrouwen (of wantrouwen). Dit vraagt om bekendheid met de ander die geen echte bekende (in vriendschappelijke zin) is. Dit noemen we 'publieke familiariteit'.

Van publieke anonimiteit naar publieke familiariteit

Publieke familiariteit, de tegenhanger van anonimiteit, kan op een aantal manieren worden bevorderd. Volgens ons is één van de belangrijkste voorwaarden voor publieke familiariteit gelegen in ontmoetingsruimten die impliciet in plaats van expliciet zijn gericht op de bevordering van integratie. Mensen komen er voor zaken die ze belangrijk of leuk vinden, of die verplicht zijn. Doordat mensen er geregeld komen, bouwen ze publieke familiariteit op met anderen die er ook geregeld komen. In deze ruimten komen mensen met elkaar in contact, niet om de contacten zelf, maar omdat men samen doelen kan verwezenlijken. Het kan gaan om gedeelde belangen, zoals de leefbaarheid van de straat, en om gedeelde interesses, zoals sport of muziek. De overheid en andere publieke instanties kunnen dergelijke ruimten creëren of ze beter benutten waar ze reeds bestaan. We doelen op creatieve ingrepen. Het gaat er dan bij voorbeeld om dat niet een veertiendaagse bingo de autochtone vrouwen op woensdagavond naar het buurthuis brengt, de werkgroep sociale veiligheid er op donderdagavond vergadert en de Turkse bewoonsters er op maandagmorgen taallessen krijgen. De 'ons kent ons'-kringetjes blijven dan ontstaan en er komt nauwelijks nieuwe publieke familiariteit tot stand. Waar het ons vooral om gaat, is dat de potenties van multifunctionele ontmoetingsruimten nog onvoldoende worden benut.

Van etnisch verschil naar gedeelde belangen en interesses

Ontmoetingen zouden, zoals we opmerkten, beter rondom gedeelde belangen of interesses kunnen worden georganiseerd dan rondom etnische verschillen. Zaalvoetbalcompetities tussen kinderen uit witte, gemengde en zwarte wijken zijn hiervan een mooi voorbeeld, omdat ze over voetballen gaan (en niet over etniciteit). Vooral in de levensloop bestaan er veel mogelijkheden tot interetnisch verbinden, omdat hier ondanks cultuurverschillen gemakkelijk overeenkomstige patronen zijn te ontwaren. Hetzelfde geldt voor verenigingen. Niet toevallig zijn vooral vrouwenprojecten in de inventarisatie van Snel en Boonstra succesvol. Vrouwen worden daar expliciet op een andere dan hun etnische identiteit aangesproken.

Van incidenteel naar structureel

Projecten die hoog op de bindingsladder worden georganiseerd, hebben een grotere duurzaamheid en zijn daardoor het meest kansrijk. Eén van de manieren om dat te doen, is door bewust gebruik te maken van de verschillen in positie en belangen van

allochtonen en autochtonen om contacten met elkaar op te bouwen. Voor allochtonen uit de onderklasse is het aantrekkelijk om contact te krijgen met leden van de (autochtone) middenklasse, omdat dit toegang biedt tot sociale netwerken die behulpzaam kunnen zijn bij sociale mobiliteit. Omgekeerd is het belang van een dergelijk contact voor leden van de middenklasse niet duidelijk, behalve dan de eventuele persoonlijke interesse om contact te hebben met mensen met een andere etnische achtergrond. Publieke instanties kunnen er als 'derde partij' voor zorgen dat er, ondanks belangenverschillen, duurzame contacten ontstaan. In de Verenigde Staten bestaan hiervan mooie voorbeelden. Zo nemen sommige studenten aan Yale University deel aan een programma dat hun koppelt aan gezinnen in achterstandssituaties. De studenten 'adopter' het gezin als het ware. Zij voeren sociale activiteiten uit (maken uitstapjes, koken) en zij bieden begeleiding bij bureaucratische gevechten, belastingformulieren, schooladviezen, et cetera. In Nederland kennen we dergelijke projecten ook, voor bij voorbeeld tienermoeders – en die zijn ook al snel interetnisch. Het Amerikaanse project onderscheidt zich echter op twee cruciale punten van de Nederlandse voorbeelden. De 'adoptieactiviteiten' zijn langjarig en de student ontvangt in ruil daarvoor een reductie op het collegegeld.

Veel van de problemen van interetnische contacten gaan over wat in het Engels zo mooi mistrust kan worden genoemd. Het is een onzekere situatie waarin men niet weet of men positieve of negatieve inschattingen van het handelen van anderen moet maken, omdat men niet over voldoende kennis van die anderen beschikt om zich met hen te identificeren of zich van hen te distantiëren. Uiteraard zullen de door ons voorgestelde structurele, etniciteitneutrale en indirecte maatregelen niet automatisch uitmonden in diepgravende sociale contacten. Wel menen we met deze maatregelen de anonieme non-relatie te kunnen doorbreken, die nu de weg naar meer duurzaam contact verspert.